

Віталій Андрейко

ПРОБЛЕМИ КООРДИНАЦІЇ ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті автор розглядає основні проблеми координації дій Чеської і Словацької республік на міжнародній арені після проголошення незалежності, аналізує етапи створення договірної бази та інституалізації міждержавних і міжурядових структур, основні кроки у зовнішньополітичній сфері ЧР та СР, простежує шлях Чехії і Словаччини до трансатлантичних та європейських організацій.

Ключові слова: Чеська Республіка, Словаччина, європейська та трансатлантична інтеграція, ЄС і НАТО, міждержавне співробітництво, внутрішня та зовнішня політика.

Чеська Республіка і Словацька Республіка де-юре лише з початку 1993 року розгорнули розбудову цілісної системи добросусідських міждержавних стосунків як нові незалежні і суверенні європейські держави. Проте, попередньо проведена Чехією і Словаччиною погоджена робота, особливо впродовж другої половини 1992 року зі створення договірного підґрунтя і механізму чесько-словацьких міждержавних взаємин та інституціоналізації змішаних двосторонніх структур дозволила з перших днів незалежності без значних проблем і труднощів розвивати співробітництво в політичній, економічній, соціальній, культурній, гуманітарній та інших областях.

Значну роль у безперервності еволюції чесько-словацьких відносин зіграли незаформалізовані недержавні елементи і структури двох країн — громадські рухи, організації і об'єднання, чеська національна меншина в СР і словацька — в ЧР, їх культурно-національні товариства, родинні контакти тощо. Розвитку рівноправних і добросусідських відносин сприяли історична, етнічна, культурно-духовна та й безпосередня територіальна близькість чеського і словацького народів. Все це підтверджує закономірність зростання значимості не тільки держав, але й широких кіл громадськості в сучасних міжнародних відносинах, що є чітким свідченням їх демократизації.

Утім, не применшуючи вагоме значення суспільно-політичних структур недержавного характеру в розвитку новітніх відносин між ЧР і СР, головним з науково-теоретичного і прагматично-прикладного погляду предметом вивчення в цьому дослідженні є взаємодія державних структур

та інституцій. Центральним елементом або ядром такої новітньої системи чесько-словацької міждержавної взаємодії впродовж 1990-початку 2000-х років стало тісне співробітництво двох країн у зовнішньополітичній сфері. Воно включало постійний політичний діалог на вищому державному рівні, послідовну координацію зовнішньополітичних кроків на міжнародній арені, особливо на головному напрямі — інтеграції ЧР і СР до загальноєвропейських і трансатлантичних структур.

Зовнішньополітичне співробітництво незалежних Чехії і Словаччини, як слід об'єктивно визнати, впродовж досліджуваного періоду розвивалося не завжди лише по висхідній лінії. Для нього, особливо в 1990-ті роки, були характерні не тільки періоди піднесення, але й спаду активності двосторонніх відносин.

Попри безконфліктний, мирний і погоджений характер припинення чесько-словацького федеративного союзу і самоліквідації єдиної чехословацької держави, а також ретельної попередньої підготовки основи взаємин між незалежними Чехією та Словаччиною, відносини між цими двома новими незалежними європейськими державами з 1993 року розвивалися досить непросто. Як засвідчила реальна практика розбудови двосторонніх міждержавних стосунків, неминучим після усамостійнення виявився певний період дистанціювання однієї країни від іншої і своєрідна пауза в створенні цілісної системи взаємних відносин. Це частково пояснюється і тим, що ЧР та СР у перший період незалежного існування — 1993–1994 роки — більше були заклопотані уже внутрішніми проблемами, зокрема державного будівництва, а також утвердженням новітньої чеської і словацької державності на міжнародній арені, ніж двосторонніми стосунками.

З перших днів незалежності суттєвий імпульс отримала участь ЧР і СР в процесах міжнародної регіональної інтеграції на принципах центральноєвропейської ідентичності. 15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград чехословацьким президентом Вацлавом Гавелом, польським президентом Лехом Валенсою та угорським прем'єр-міністром Йозефом Анталом була підписана «Декларація про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху європейської інтеграції». В документі були зафіксовані наступні спільні завдання, які передбачали:

- повне відновлення державного суверенітету, демократії і свободи;
- ліквідацію всіх суспільних, економічних і культурно-духовних залишків тоталітарної системи;
- розбудову парламентської демократії, сучасної правової держави, дотримання прав людини і основних свобод;
- створення розвиненої ринкової економіки;

- інтеграцію до європейської політичної, економічної, безпекової і правової системи¹.

У Вишеградській декларації також було відзначено, що держави вважають передумовою розбудови демократії і громадянського суспільства центральноєвропейську ідентичність і поглиблення співробітництва між країнами-учасницями з метою їх загальноєвропейської інтеграції.

ЧСФР, РП і УР визначили низку конкретних завдань, які необхідно було здійснити, щоб досягти євроінтеграційної мети:

- 1) встановлення гармонійного співробітництва та тісних зв'язків з європейськими інституціями, проведення консультацій з питань безпеки;
- 2) створення безконфліктних зв'язків між державами, установами, конфесіями та громадськими об'єднаннями;
- 3) сприяння розвитку економічного співробітництва та взаємовигідної торгівлі;
- 4) розвиток інфраструктури, комунікацій та активізація екологічного співробітництва;
- 5) розвиток співпраці територіальних спільнот тощо².

Чеська дослідниця новітньої історії Вишеграду Даніела Зруцька вважає, що для заснування Вишеградської групи на початку 1990-х років існували, принаймні, три групи аргументів:

Перша — об'єднана територія і загальна чисельність населення країн-учасниць Вишеграду мають більшу вагу в міжнародних відносинах і на переговорах із європейськими й трансатлантичними структурами, ніж «голос» кожної окремо взятої країни.

Друга — спільний центральноєвропейський географічний простір спонукає країни-учасниці об'єднання політично і економічно співпрацювати насамперед із сусідами.

Третій — близька культурна ідентичність та успішність взаємозбагачення культур³.

Проте, заснування Вишеграду не було якоюсь разовою акцією. Ідея доцільності і необхідності регіональної інтеграції центральноєвропейських постсоціалістичних держав зародилася ще в ході антитоталітарних революцій межі 1980–1990-х років. Уперше її офіційно всебічно розглянули на саміті президентів, прем'єрів, міністрів закордонних справ і парламентарів ЧСФР, УР і РП, який відбувся у Братиславі в квітні 1990 року. І хоча деякі сучасні зарубіжні дослідники, наприклад, словацький політолог П. Лукач, вважають цю багатосторонню зустріч невдалою, якщо і не провальною, братиславський саміт, безперечно, був першим вагомим кроком до створення Вишеграду⁴. Після зустрічей прем'єр-міністрів Угорщини, Польщі і Чехословаччини в листопаді 1990 року в Парижі під час форуму НБСЄ було запропоновано і розроблено план

об'єднання політичних і економічних зусиль трьох держав для включення в загальноєвропейський інтеграційний процес. Зустріч державного керівництва у Вишеграді 15 лютого 1991 року, на якій і було засновано Вишеградську групу, таким чином була уже другим після братиславського (квітень 1990 року) самітом керівництва цих держав. Третій саміт Вишеграду відбувся в жовтні 1991 року в польському місті Краків, а четвертий — в травні 1992 року в Празі⁵. Після розпаду ЧСФР повноправними членами Вишеградської групи з 1 січня 1993 року стали нові незалежні держави — Чеська Республіка і Словацька Республіка, а «вишеградська трійка» трансформувалася у «вишеградську четвірку».

Вишеградською декларацією 1991 року не передбачалося створення якихось спеціальних бюрократично-організаційних структур для керівництва діяльністю цього міжнародного регіонального об'єднання. Вишеград по суті являв собою добровільну політичну асоціацію центральноєвропейських постсоціалістичних держав і виступав тільки як координаційний орган, що сприятиме входженню країн-членів об'єднання в європейське співтовариство, в його політичні та економічні інституції. Втім уже в першій половині 1990-х років у його рамках склалася багаторівнева система співробітництва і постійних взаємозв'язків — від президентських до урядових і міністерських структур. Механізми вишеградської співпраці дозволяли з самого початку досить ефективно координувати кроки країн-учасниць Вишеградської групи на шляху до ЄС і НАТО.

У той же час, участь ЧР і СР в багатосторонньому центральноєвропейському співробітництві в рамках Вишеградської групи протягом першої половини 1990-х років не набрала достатнього розмаху. Швидше навпаки, Чехія і Словаччина з різних причин на середину 1990-х років перетворилися в гальмуючий чинник розвитку взаємодії «вишеградської четвірки».

По-перше, чеське державне керівництво із зовнішніх причин, а словацьке — із внутрішньополітичних притримувалися дещо упереджених поглядів щодо основних завдань і напрямів співпраці країн-членів Вишеграду. Прем'єр-міністр ЧР Вацлав Клаус уже з 1992 року вважав дорядною політичну інтеграцію центральноєвропейських постсоціалістичних країн у рамках Вишеградської групи. Він вбачав першочерговою необхідність економічної інтеграції держав регіону. Словацький прем'єр Владімір Мечіар та очолюваний ним Рух за демократичну Словаччину з кінця 1994 року взагалі почали сповідувати ідею специфічного, т. зв. «третього шляху» розвитку СР, зокрема і на міжнародній арені. Проголошувалися гасла щодо виключного геополітичного розташування Словаччини як «мосту» між Сходом і Заходом, утверджувалася ідея «нейт-

ралітету» СР. Тому увага ЧР і СР до розвитку вишеградської співпраці на середину 1990-х років суттєво знизилася.

По-друге, сама двостороння чесько-словацька міждержавна взаємодія в першій половині 1990-х років не змогла стати своєрідним «двигуном» Вишеграду та центральноєвропейської інтеграції. Мусимо навіть констатувати, що після «оксамитового розлучення» та проголошення незалежності ЧР і СР зовнішньополітичні взаємини між двома новими європейськими демократіями на декілька років потрапили в смугу стагнації.

Як засвідчує аналіз, основною причиною гальмування поступального розвитку двосторонніх відносин були системні відмінності внутрішньополітичного розвитку Чехії і Словаччини. В період 1993–1998 років при владі в кожній із цих країн знаходилися ідейно відмінні чи й протилежні за характером політичні сили.

На парламентських виборах у Словаччині 1992 і 1994 років впевнено перемогла партія В. Мечіара — Рух за демократичну Словаччину (РЗДС), яка й формувала правлячу коаліцію, коаліційний уряд та в реальності і визначала зовнішню політику країни. В період 1992–1994 років РЗДС правила разом із СНП, а в 1994–1998 роках до цього правлячого блоку ввійшло і популістське Об'єднання робітників Словаччини. Лише з весни по осінь 1994 року в країні після урядової кризи правив блок демократичних сил та тимчасовий уряд Й. Моравчика. Втім основна зовнішньополітична лінія СР в 1993–1998 роках мала конфронтаційний характер і здійснювалася переважно на засадах націоналізоляціонізму. В стосунках з Чехією словацькі націонал-популістські сили постійно апелювали до «історичних кривд», нібито завданих «чехословакістами» і чеською стороною словацькому народу впродовж багатовікової історії співжиття двох народів і особливо в ХХ столітті. Уряди, очолювані В. Мечіаром, інколи вдавалися і до відвертих античеських заходів або й провокацій. Це все робилося з метою більшого дистанціювання СР від ЧР. Влада намагалася переконати словацький народ у неприйнятності для СР чеського варіанту розбудови громадянського суспільства, парламентської демократії, ринкової економіки та прозахідної зовнішньої політики. Режим В. Мечіара поступово сповзав до авторитаризму і опинився в міжнародній ізоляції.

У Чехії, навпаки, впродовж цього періоду при владі знаходилися прореформні і проєвропейські політичні сили, очолювані правоцентристською громадянською демократичною партією (ГДП). Лідер громадянських демократів — Вацлав Клаус — був незмінним прем'єр-міністром ЧР. Країна впевнено взяла курс на євроатлантичну інтеграцію та завершення радикальних політичних і економічних реформ.

За результатами виборів 1998 р. ні одна з чеських політичних партій не могла створити уряд парламентської більшості. А діяльність коаліційних кабінетів міністрів попереднього періоду засвідчила їх нестійкість через схильність менших політичних суб'єктів до шантажу провідних правлячих партій. Внаслідок змови дрібних коаліційних партнерів із опозицією в листопаді 1997 р. в ЧР було усунуто від влади ГДП і повалено кабінет В. Клауса. Більш ніж півроку державою керував «уряд чиновників» — тимчасовий Кабінет міністрів Й. Тошовського. Тому найбільш успішні на парламентських виборах 1998 р. ЧСДП, яка отримала 32% голосів виборців, та ГДП — із 28% (інші парламентські партії: Комуністична партія Чехії і Моравії — 11%, Християнсько-демократичний союз-Чехословацька народна партія — 9% та Унія свободи — 8,6%), домовилися про співпрацю в управлінні державою.

9 липня 1998 р. ЧСДП і ГДП підписали т. зв. «опозиційну угоду», згідно з якою соціал-демократи створювали однопартійний Кабінет міністрів, а ГДП зобов'язувалася не ініціювати впродовж виборчого періоду питання про його відставку і голосувати в парламенті з найбільш важливих питань за попередньою згодою сторін на підтримку уряду ЧСДП. Лідер ГДП В. Клаус за підтримки фракції ЧСДП був обраний головою Палати депутатів. Дві партії домовилися про розподіл постів голів основних парламентських комітетів. Фракції ЧСДП і ГДП склали майже 2/3 депутатів, що забезпечувало впродовж 1998–2002 рр. за їх погодженого голосування безпроблемне проходження в парламенті всіх урядових законопроектів.

Стабільність «опозиційної угоди» забезпечувалася також реалізацією меркантильних інтересів представників обох партій, особливо в процесі завершення «великої приватизації». Правляча ЧСДП погодилася консультувати із ГДП персональні зміни в керівних органах стратегічних державних підприємств, приватизаційний вступ іноземних інвесторів до держсектору та щорічне формування держбюджету. У січні 2000 р. керівники ЧСДП і ГДП підписали т. зв. «толерантний патент» — 5 додатків до «опозиційної угоди».

Загалом, «опозиційна угода» стабілізувала внутрішньополітичне становище в ЧР, забезпечила ефективну роботу чеського парламенту шляхом нестандартного створення парламентської більшості. Вона не була розвалена впродовж виборчого періоду, незважаючи на критику опозиції, що ЧСДП і ГДП внаслідок політичної змови узурпували чи «вкрали» владу в країні, та й спроби правоцентристів, за підтримки Граду (президента В. Гавела), сформувати альтернативну «третю» політичну силу.

Внутрішньополітична стабільність у державі та ідейна визначеність правлячих чеських сил, незмінний прозахідний курс на міжнародній арені

забезпечували в 1990-ті роки послідовність зовнішньополітичної лінії ЧР щодо СР. Втім, у стосунках із Словаччиною, на наш погляд, чеські правлячі кола свідомо чи несвідомо в 1993–1998 роках все ж припустилися низки помилок. По-перше, за інерцією продовжувалася неправильна лінія чеських правоцентристських політичних сил останнього етапу існування федерації, яку умовно можна назвати «позбутися тягаря Словаччини». Так само, як упродовж 1990–1992 років, деякі політичні лідери чеських партій, особливо В. Клаус, готові були пожертвувати єдиною державою із словаками для того, щоб соціально-економічна відсталість Словаччини не гальмувала здійснення ринкових реформ у Чехії і, не останнім чином, довести на чеському експерименті чистоту і «єдину» правильність «клаусотерапії», з 1993 року чеська влада, і не безпідставно, вважала, що без співробітництва з СР вона набагато швидше забезпечить самостійну інтеграцію країни до ЄС і НАТО. По-друге, на дистанціювання Словаччини від ЧР чеська сторона дещо спрощено відповіла демонстративним ігноруванням недемократичного мечіарівського режиму. Прага в 1990-ті роки нерідко надавала притулок своєрідним новим словацьким «дисидентам» — особам, яких з політичних мотивів переслідували у Словаччині. Це викликало відверте роздратування в Братиславі і різноманітні спроби дискредитувати ЧР на міжнародній арені. По-третє, через одіозність В. Мечіара майже припинилися чесько-словацькі контакти на вищому державному рівні. Відповідно, почали пробуксовувати й інші елементи системи і механізму чесько-словацького міждержавного співробітництва.

Багаторічний посол ЧР в Словаччині Рудольф Сланскі наступним чином характеризував тогочасні проблеми двосторонніх відносин у політичній сфері: різнопланові об'єктивні і суб'єктивні чинники суттєво ускладнювали чесько-словацьку співпрацю в 1990-ті роки. Обидві нові незалежні країни повинні були спочатку по-новому визначити сфери взаємного інтересу. Інколи політики з кон'юнктурною метою розігрували чеську або словацьку «карту», щоб відвернути увагу громадян від внутрішніх проблем. Свою роль відігравав і антагонізм між деякими чеськими і словацькими державно-політичними діячами та й протиріччя між політиками в кожній із країн. Проте, хоча і більшість чеської громадськості негативно ставилася до недемократичних тенденцій у мечіарівській Словаччині, офіційні органи ЧР не могли публічно критикувати авторитарний режим у СР, так як Братислава відразу ж звинувачувала Прагу у втручанні у внутрішні справи Словаччини, словацьке керівництво стверджувало, що Чехія продовжує хворіти комплексом «старшого брата» і не здатна прийняти незалежність СР. Тому, як наголошує Р. Сланскі, сигналом, який свідчив про занепокоєння чеської сторони внутрішньо-

політичним розвитком у Словаччині, було свідоме обмеження Прагою чесько-словацьких контактів на найвищому державному рівні⁶.

А словацькі аналітики-міжнародники Р. Хмель, І. Самсон та А. Дулеба взагалі констатують, що після розпаду спільної федеральної держави чесько-словацькі відносини лише погіршувалися. Це, на їх думку, підтверджує навіть той факт, що в 1993–1997 роках — за п'ять років існування незалежних ЧР і СР — прем'єр-міністри двох держав В. Клаус і В. Мечіар ні разу офіційно не зустрілися на двосторонньому рівні і не провели офіційних переговорів. І лише в жовтні 1997 року В. Клаус і В. Мечіар в словацькому місті Пештяни вперше провели малопродуктивну неформальну зустріч⁷.

Разом з тим, як цілком справедливо вказують чеські, словацькі та інші вчені, міждержавне співробітництво ЧР і СР в 1993–1998 роках все ж успішно функціонувало у сферах, не обтяжених політико-ідейними проблемами, насамперед в економіці. Тут певний час ефективно працювали механізми валютно-грошового союзу та поступового переходу двох незалежних держав до національної грошової одиниці. Успішно діяв чесько-словацький митний союз, який не дозволив згорнути торговельні, виробничо-коопераційні та інші зв'язки після розпаду федерації, що могло б привести до колапсу національних економік, передусім словацької. Двосторонні валютний і митний союзи мали організаційно інституційовані керівні структури на чолі зі змішаними радами. Інтенсивно створювалися змішані міжурядові та міжвідомчі (міжміністерські) комісії за основними напрямками співробітництва, в т. ч. в економічній, гуманітарній та культурній сферах. Чеська сторона постійно пропонувала посилення координації кроків двох держав на міжнародній арені, особливо — поглиблення взаємодії міністерств закордонних справ ЧР і СР в справі євроатлантичної інтеграції. Це, правда, не завжди знаходило позитивний відгук у словацької сторони — в силу специфіки зовнішньої політики режиму В. Мечіара. Однак, слід визнати, що періодичні консультації із зовнішньополітичних питань між ЧР і СР в 1993–1998 роках все ж здійснювалися. При цьому показово, наприклад, що чесько-словацька взаємодія в сфері оборони і безпеки у той час знаходилася на високому рівні. Особливо тісними були контакти міністерств оборони та збройних сил двох країн в процесі адаптації національних армій до стандартів НАТО та здійсненні військової реформи.

Проте, мусимо об'єктивно констатувати, що справжньої і ефективної системи координації зовнішньої політики між ЧР і СР протягом 1990-х років не склалося. Проблеми розвитку двосторонніх міждержавних відносин неминуче негативно відбивалися і на продуктивності чесько-словацької взаємодії в рамках багатосторонніх стосунків, зокрема регіо-

нальних інтеграційних утворень — Вишеградської групи, Центральноєвропейської угоди вільної торгівлі, і на загальному процесі євроатлантичної інтеграції.

Після проголошення незалежності Чехія і Словаччина фактично мали рівні стартові позиції на шляху інтеграції до НАТО і Європейського Союзу. З 1993 року ЧР і СР передусім одночасно розпочали рух до вступу в Північноатлантичний альянс. Це відбувалося в загальному руслі інтеграції центральноєвропейських постсоціалістичних держав до євроатлантичних структур. Якщо в 1989–1992 роках більшість центральноєвропейських країн проявляли обережність в оцінці можливих варіантів формування нової системи європейської безпеки, то з 1993–1994 років під дією ряду об'єктивних процесів набір варіантів почав звужуватись, і до 1997 року етап дискусій закінчився. Стало зрозумілим, що відбулася зміна поглядів — єдина Європа формується не на основі зближення Сходу і Заходу, а в результаті поступового розширення західних організацій. Це відобразилося в нових доктринах та документах Європейського Союзу і НАТО.

Інтеграція країн, які раніше входили до Варшавського Договору, в структуру НАТО відбувалось спочатку через Раду Північноатлантичної Співпраці, створену в грудні 1991 року, як складову нової Стратегічної концепції (яка згодом стала Радою Євроатлантичного партнерства), а потім через ініціативу військового співробітництва та підготовки під егідою «Партнерства заради миру» (ПЗМ), започаткованого у 1994 році.

Роль НАТО на межі ХХ–ХХІ століть кардинально змінилася. Альянс починав своє існування в 1949 році як об'єднання держав, що зобов'язалися захищати одна одну від нападу. У той же час він набув і ширшого політичного значення як організація, що свідчила про рішучий намір країн-членів захищати принципи свободи, демократії та миру. У стратегічній концепції 1991 року особливо важлива роль відводиться східному виміру політики НАТО. Держави-члени НАТО у своїх стратегічних планах намітили масштабне розширення організації на Схід, проти чого різко виступала Росія, незважаючи на активні спроби Заходу вказати на відсутність антиросійських намірів у концепції розширення⁸. У квітні 1999 року на саміті НАТО у Вашингтоні, присвяченому 50-річчю створення Організації Північноатлантичного договору, була прийнята нова стратегічна концепція, яка відповідає сучасним потребам євроатлантичної безпеки. У документі було підтверджено зобов'язання країн-членів НАТО щодо виконання ключової функції Альянсу по забезпеченню колективної оборони та підкреслено, що Альянс уособлює трансатлантичний зв'язок, який міцно поєднує безпеку Північної Америки з безпекою Європи.

У Стратегічній концепції висвітлюється можливість поглиблення взаємин між членами НАТО та країнами-партнерами у рамках Ради Євроатлантичного Партнерства та робиться наголос на вигідних сторонах програм практичного військового співробітництва, запропонованих у рамках «Партнерства заради миру».

Крім Стратегічної концепції на саміті у Вашингтоні були ухвалені й інші важливі документи. Серед них — План дій з розширення членства НАТО від 24 квітня 1999 року, в якому було вкотре підтверджено, що «двері до членства НАТО відповідно до статті 10 Договору про створення Північноатлантичного Альянсу залишаються відкритими»⁹ й викладено основні вимоги, які повинні бути виконані країнами-претендентами, та перераховані правові документи, до яких нові члени по завершенні відповідних процедур повинні приєднатись. Загалом головною є відповідність держав-претендентів на вступ до НАТО таким трьом базовим показникам, як:

1. Характер потенційного впливу на загальноєвропейську і трансатлантичну стабільність;
2. Демократичність держави і домінуючих у ній суспільних відносин;
3. Відкрита ринкова економіка.

Остаточне рішення щодо розширення НАТО приймається виключно її членами на день прийняття нових країн.

Епохальною подією став саміт у Мадриді, що відбувся у липні 1997 року¹⁰. Він підвів ризику під головними ініціативами, які втілювалися Альянсом у життя протягом попередніх п'яти — шести років. Водночас він ознаменував перехід до нового складного етапу розвитку НАТО, протягом якого нові структури і рішення, впроваджені у результаті певних змін, будуть випробовуватись на практиці.

На Мадридському саміті для трьох найперспективніших країн ЦСЄ — Угорщини, Польщі та Чеської Республіки загорілося «зелене світло» щодо вступу до НАТО, і повною мірою була продемонстрована серйозність, з якою Альянс ставиться до своєї внутрішньої і зовнішньої трансформації. На це вказали далекосяжні кроки в усіх ключових галузях: початок переговорів про вступ та підтвердження політики «відкритих дверей» щодо вступу нових членів у майбутньому; вдосконалення ПЗМ та створення Ради Євроатлантичного Партнерства (РСАП), яка стала новим засобом подальшого розвитку співробітництва; відкриття цілком нового етапу у стосунках між НАТО і Росією; офіційне закріплення партнерства з Україною, яке швидко розвивається; інтенсифікація діалогу з середземноморськими країнами через створення групи Середземноморської співпраці, просування вперед шляхом формування власне європейської системи безпеки і оборони у межах НАТО; визначення радикально реформованої військової командної структури Альянсу.

На саміті у Мадриді представники держав-членів НАТО відзначили, що їхньою «метою є підписання Протоколу про вступ під час зустрічі на вищому рівні у грудні 1997 року і завершити процес ратифікації до 50-річчя Вашингтонського договору у квітні 1999 року...»¹¹. Восени 1997 року відбулися переговори з кожною запрошеною країною окремо¹², а у грудні 1997 року були підписані Протоколи про вступ, пізніше ратифіковані усіма 16 членами Альянсу згідно з їх власними національними процедурами.

1 січня 1998 року Угорщина, Польща і Чехія отримали особливий статус в НАТО, а це означало можливість брати участь з правом консультативного голосу у різних зустрічах Альянсу.

Після тривалого підготовчого процесу настала довгоочікувана подія. Урочиста церемонія прийняття Угорщини, Чеської Республіки та Польщі у НАТО відбулась 12 березня 1999 року у місті Індепенденс, штат Міссурі (США). 16 березня національні прапори трьох нових членів були підняті перед штаб-квартирою НАТО у Брюсселі у присутності прем'єр-міністрів Чеської Республіки, Угорщини та Польщі. Починаючи з 12 березня 1999 року ці три центральноевропейські країни стали повноправними членами Альянсу, вони беруть активну участь у самітах та інших заходах НАТО.

За прикладом центральноевропейських держав аналогічний рух до НАТО і ЄС з 2005 року розпочала Україна, яка розраховувала і на підтримку західних постсоціалістичних сусідів у справі євроатлантичного інтегрування. У цьому контексті особливий інтерес для реалізації сучасної прискореної стратегії інтеграції України становить досвід постсоціалістичних центральноевропейських держав — нових членів ЄС і НАТО — із солідарної підтримки Словаччини на шляху євроатлантичної інтеграції. Саме завдяки взаємній підтримці і ефективним механізмам співпраці провідні з них — Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія змогли досягти значних успіхів у справі європейської інтеграції та одночасно — 1 травня 2004 року — вступити до ЄС.

У внутрішньополітичному житті СР у 1994–1998 роках утверджувалися елементи авторитарного режиму. Демократія у мечіарівському варіанті була швидше псевдодемократією. Чільні депутати від опозиції в Національній Раді СР були втиснуті в малозначимий парламентський комітет з питань екології. Провладна більшість у парламенті повністю подавила опозицію. Прем'єр В. Мечіар відверто ігнорував президента СР М. Ковача. Після завершення каденції М. Ковача В. Мечіар та його оточення в 1998 році взагалі не допустили обрання парламентом нового президента і фактично майже на півроку він взяв у свої руки президентські повноваження. Уряд СР, незважаючи на укладений ним під

тиском Заходу в 1995 році в Парижі генеральний словацько-угорський договір про добросусідство і співробітництво, посилював націоналістський тиск на 600-тисячну угорську меншину в країні і провокував напругу в стосунках з Угорщиною. З питань стану демократії і становища національних меншин у Словаччині ЄС в другій половині 1990-х років неодноразово робив офіційні демарші і заяви, на що мечіарівський режим традиційно реагував роздратовано, звинувачуючи загальноєвропейські органи у втручанні у внутрішні справи Словаччини.

У політиці на міжнародній арені режим В. Мечіара балансував між Сходом і Заходом та спекулював на протиріччях між ними. Словаччина демонстративно розширювала зв'язки з Росією і вважалася Заходом «російським анклавом» в Центральній Європі. Висувалася ідея «нейтралітету» СР і мечіарівський режим вимагав від США та інших великих держав надати міжнародні гарантії такому статусу країни. Внаслідок таких кроків СР фактично опинилася у зовнішньополітичній ізоляції з боку Заходу¹³.

Був ще й ряд інших негативів, які засвідчували, що Словаччина в період правління В. Мечіара 1994–1998 років далеко не виконувала принципи та вимоги загальноєвропейських інституцій з підготовки до вступу в НАТО і ЄС. Це однак не завадило В. Мечіару демонстративно подати 27 червня 1995 року на саміті ЄС в Каннах від імені Словаччини, однієї з перших з-поміж постсоціалістичних країн, офіційну заявку на вступ до ЄС. Європейська Рада на засіданні в Люксембурзі в грудні 1997 року, однак, не рекомендувала розпочинати переговори про вступ до ЄС з СР через невиконання нею політичних критеріїв вступу¹⁴. З погляду євроатлантичної інтеграції для СР період 1994–1998 років взагалі був майже повністю змарнованим часом. При цьому, мечіарівський режим постійно твердив про прагнення СР стати членом ЄС і НАТО, а насправді робив протилежне.

Усунути В. Мечіара та націоналпопулістські сили від влади словацька демократична опозиція зуміла лише об'єднавшись перед черговими парламентськими виборами 1998 року. Був створений єдиний антимечіарівський передвиборчий блок у складі правих, лівих і центристських партій. Правда, на вибори осені 1998 року вони йшли в основному за окремими партійними списками, крім правоцентристської Словацької демократичної коаліції (СДК). Серйозну допомогу в передвиборчій кампанії словацькій опозиції надав Захід. Була заснована мережа опозиційних неурядових організацій, в т.ч. молодіжних, діяльність яких інколи фінансувалася із-за кордону. Не маючи широкого доступу до електронних і друкованих ЗМІ, опозиція перенесла центр передвиборчої пропаганди на місця — відомим був велосипедний тур М. Дзурінди з командою по всіх регіонах Словаччини.

Центральним передвиборчим гаслом опозиції стало твердження, що на виборах вирішується доля демократії в Словаччині. Під таким гаслом опозиція впевнено виграла парламентські вибори 25–26 вересня 1998 року. Демократичний антимечіарівський блок отримав загалом 93 депутатські місця у новообраному складі парламенту, тобто переконливу абсолютну більшість. А нова парламентська опозиція мала лише 57 депутатів: РЗДС — 43, СНП — 14. Перехід влади в СР після виборів у руки демократів-переможців відбувся плинним, легітимним шляхом. У новообраному парламенті за опозицією були закріплені конкретні комітети, насамперед такі, які дозволяли контролювати діяльність уряду та інших державних структур.

Склад першого коаліційного уряду М. Дзурінди був широкоспектровим — від правих консерваторів до посткомуністів. Це, з одного боку, дозволяло здійснювати праволіберальні економічні реформи із збереженням широких соціальних програм, але з іншого, викликало постійні тертя і конфлікти в коаліції на ідейній основі. Поступово розпалася основна права політична правляча сила — СДК, дезінтегрувавшись на заснований М. Дзуріндою Словацький християнський демократичний союз (СХДС), «старий» Християнсько-демократичний рух (ХДР) та інші суб'єкти. Розвалилася і основна лівоцентристська сила — Партія демократичної лівиці (ПДЛ), яка нині взагалі зникла зі словацької політичної сцени. Лівоорієнтований електорат поклав на неї відповідальність за деякі негативні соціальні наслідки правої економічної політики коаліційної влади.

Однак, у зовнішньополітичній сфері всі різноідейні учасники коаліції, правлячої в СР в 1998–2002 роках, спільним пріоритетом оголосили прискорений вступ країни до ЄС і НАТО. Підтримку цього курсу вимушена була декларувати і мечіарівська опозиція.

На початку 1999 року Міністерство закордонних справ і Міністерство оборони СР розробили міжвідомчу Програму забезпечення підготовки СР до членства в НАТО. На основі цього документу було розроблено Національну програму підготовки СР до членства в НАТО, для реалізації якої урядом затверджувалися спеціальні щорічні програми¹⁵.

Дієву допомогу СР в підготовці до вступу в НАТО надавала ЧР в рамках співробітництва як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні. Були зроблені перші кроки до формування спільних військових підрозділів для участі в миротворчих операціях. Так, в серпні 2001 року на зустрічі міністрів оборони Словаччини, Чехії і Польщі було прийнято рішення про створення змішаної словацько-чесько-польської бригади. У жовтні 2001 року була підписана угода між міністерствами оборони ЧР і СР про створення і діяльність спільного чесько-словацького

підрозділу для участі в місії KFOR на Балканах під командуванням НАТО¹⁶.

Визначальними на шляху інтеграції СР до НАТО стали чергові словацькі парламентські вибори у вересні 2002 року. Президент США Дж. Буш під час переговорів із президентом СР Р. Шустером у Вашингтоні 7 червня 2002 р. жорстко сформулював вимоги Заходу до Словаччини — питання вступу СР до НАТО розглядатиметься на листопадовому 2002 року саміті альянсу в Празі лише у тому випадку, якщо впродовж одного місяця після парламентських виборів у СР буде сформовано нову демократичну владу. Тобто, США і Захід в цілому дали СР строк до кінця жовтня 2002 року на формування нової правлячої коаліції і коаліційного Кабінету міністрів після виборів до парламенту 20–21 вересня 2002 р.¹⁷.

Масована внутрішня і зовнішня кампанія у кінцевому результаті сприяли перемозі правих партій на виборах до НР СР. Склад новообраної НР СР із загальною кількістю 150 депутатів за партійними клубами (фракціями) був наступним: СХДС — 28, ПУК — 20, ХДР — 15, АНО — 15 (правляча коаліція загалом — 78); РЗДС — 36, «Смер» — 25, КПС — 11 депутатів (опозиція загалом — 72).

Таким чином, чотири правоцентристські партії мали у новообраному словацькому парламенті разом 78 депутатів, які склали парламентську більшість. Ідейна близькість СХДС, ПУК, ХДР і «АНО» дозволила лідерам партій швидко — уже 22 вересня 2002 року — домовитися про створення правлячої коаліції. 15 жовтня 2002 року відбулося перше засідання новообраної НР СР. Її головою обрано лідера ХДР П. Грушовського. Цього ж дня президент СР Р. Шустер офіційно йменував новим прем'єр-міністром СР лідера СХДС М. Дзурінду. 16 жовтня 2002 року прем'єр представив президенту СР на затвердження персональний склад Кабінету Міністрів СР, погоджений партіями-партнерами ще раніше на засіданнях коаліційної ради. 5 листопада 2002 року парламент затвердив програмну заяву коаліційного уряду М. Дзурінди.

Отже, формування нової правлячої коаліції та коаліційного Кабінету Міністрів СР відбулося швидше, ніж за визначений чинним законодавством СР строк в 30 днів. Фактично, впродовж 22 вересня — 16 жовтня 2002 року. Цим було виконано і настійливу рекомендацію Заходу щодо створення дієздатного уряду СР протягом місяця після парламентських виборів. Як вважає словацький спеціаліст з міжнародних відносин І. Самсон, цим самим формальні перешкоди для вступу СР до НАТО і ЄС перестали існувати¹⁸.

Якщо вибори 2002 року у Словаччині мали тісно переплетені зовнішньо- і внутрішньополітичний аспекти, з домінантою міжнародних

чинників, то чергові парламентські вибори в Чехії були набагато більш внутрішньою проблемою цієї країни. Ще 14–15 червня 2002 року в Чеській Республіці відбулися вибори до нижньої і основної палати парламенту ЧР — Палати депутатів, де перемогу одержала правляча і в минулому виборчому періоді (1998–2002 рр.) Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП). Вона не мала абсолютної більшості в парламенті, але отримала найбільше голосів виборців — 30,2%, і її представники посіли 70 із 200 депутатських місць у складі новообраної Палати депутатів. ЧСДП очолила процес створення нової коаліційної влади. Президент ЧР В. Гавел 17 червня 2002 року доручив її лідеру В. Шпідлі формування нового уряду. 18 червня розпочалися переговори ЧСДП із потенційними партнерами — т. зв. Коаліцією. Це був блок партій: Християнсько-демократичний союз — Чехословацька народна партія, Унія свободи, Демократична унія. Вони загалом мали 31 місце у складі новообраної Палати депутатів парламенту ЧР. Отже, нова правляча ліволіберальна коаліція в Чехії спиралася на парламентську більшість — 101 із 200 депутатів нижньої палати парламенту. Впродовж одного місяця, але не без проблем, було визначено персональний склад Кабінету Міністрів ЧР.

У цілому, соціал-демократи зміцнили свої позиції на чеській політичній сцені і продовжили політику попереднього уряду на міжнародній арені, зокрема активізували зусилля з подальшого розвитку чесько-словацьких добросусідських, союзницьких стосунків та конкретної підтримки планів Словаччини щодо інтеграції до євроатлантичних структур. Чеська сторона в 2002–2004 роках офіційно вважала завдання одночасного вступу ЧР і СР до Євросоюзу та прискореного набуття Словаччиною членства в НАТО одними із найважливіших напрямів своєї взаємодії з СР. Завдяки підтримці Чехії та інших центральноевропейських держав і внаслідок ретельного виконання Словаччиною вимог керівних структур альянсу до країн-претендентів на вступ до НАТО на листопадовому саміті 2002 року Організації Північноатлантичного договору в м. Прага СР поряд з іншими країнами отримала запрошення на вступ до НАТО. Повноправним членом НАТО Словаччина стала в квітні 2004 року.

¹ Deklarace o spolupraci Ceske a Slovenske federativni republiky, Polske republiky a Madarske republiky na ceste evropske integrace / [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: www.visegradgroup.org.

² Deklarace o spolupraci Ceske a Slovenske federativni republiky, Polske republiky a Madarske republiky na ceste evropske integrace / [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: www.visegradgroup.org.

³ Zrúcka D. Vznik a vývoj Visegrádské skupiny / [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=105.

⁴ Lukač P. Regionálna spolupráca v strednej Európe na začiatku 21. storočia — nové podoby a nové výzvy // Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2001. — Bratislava: SIMŠ, 2002. — S. 57–58.

⁵ Deklarace o spolupraci Ceske a Slovenske federativni republiky, Polske republiky a Madarske republiky na ceste evropske integrace / [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: www.visegradgroup.org.

⁶ Slánský R. Několik poznámek k vývoji a stavu česko-slovenských vztahů // Mezinárodní politika. — 1999. — № 12. — S. 4.

⁷ Chmel R., Samson I., Duleba A. Vztahy Slovenska so susedmi a z Nemeckom // Slovensko 1997. — № 7. — S. 26.

⁸ Kaplan С.Л. Історія Північноатлантичного Альянсу // НАТО ревію. Пам'ятне видання до 50-ї річниці НАТО (1949–1999). — 1999. — С. 45.

⁹ План дій з розширення членства НАТО від 24 квітня 1999. Пункт 1 // НАТО-ревію — Документація. — Літо-1999. — С. 5.

¹⁰ Madridský summit NATO. Sbornik dokumentů. — Praha: Česká atlantická komise, 1997. — 94 s.

¹¹ Hungary & NATO — a new ally emerging. — Budapest. — 1998. — p. 3.

¹² Політика відкритих дверей Альянсу // НАТО довідник. — К.: Молодь. — 1999. — С. 89.

¹³ Duleba A. Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky: Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov. — Br.: VC SSZP, 1996. — 59 s.

¹⁴ Figel J., Adamiš M. Slovensko na ceste do Európskej únie. Kapitoly a súvislosti. — Bratislava: UV SR, 2003. — S. 10.

¹⁵ Čurda J., Zatlakaj P. Cesta Slovenska do NATO: niektoré aspekty integračného úsilia Slovenska v rokoch 1993–2002. — Br.: Veda, 2003. — S. 77–81.

¹⁶ Spoločná jednotka v silach KFOR // Praca. — 2001. — 20 oktobra. — S. 1.

¹⁷ Palata L. USA: Čekáme dôveryhodnou slovenskou vládou // Hospodářské noviny. — 2002. — 10 červná. — S. 10.

¹⁸ Samson I. Na Západ prefikanost'ou // Domino forum. — 2002. — № 40. — S. 7.

В статтє автор рассматривает основные проблемы координации политики Чешской и Словацкой республик на международной арене после провозглашения независимости, анализирует этапы создания договорной базы и институализации межгосударственных и межведомственных структур, основные шаги во внешнеполитической сфере ЧР и СР, прослеживает путь Чехии и Словакии к трансатлантическим и европейским организациям.

Ключевые слова: Чешская Республика, Словакия, европейская и трансатлантическая интеграция, ЕС и НАТО, межгосударственное сотрудничество, внутренняя и внешняя политика.

In this article the author examines the main problems of coordination between the Czech and Slovak Republics in the international arena after independence, examines the stages of the contractual framework and institutionalization of interstate and intergovernmental structures, the basic steps in foreign policy of the Czech Republic and Slovakia, traces the path of the Czech Republic and Slovakia to the transatlantic and European institutions.

Key words: Czech Republic, Slovakia, European and transatlantic integration, the EU and NATO, interstate cooperation, domestic and foreign policy.